

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ-СТОМАТОЛОГІВ ТА ЇЇ КОРЕКЦІЯ У ІНТЕРНІВ

Канюра Олександр Андрійович,

доктор медичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та лікувальної роботи,
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
ORCID: 0000-0002-6926-6283

У статті розглянуто комунікативну компетентність як один із ключових компонентів професійної підготовки стоматолога. Наголошено, що ефективна комунікація в умовах сучасної медичної практики є не лише важливою фаховою навичкою, а й чинником забезпечення якості лікувального процесу, зміцнення довіри між лікарем і пацієнтом, зниження тривожності та профілактики конфліктів. Проаналізовано основні підходи до вивчення феномену комунікативної компетентності у стоматологічній освіті. Виокремлено чотири ключові напрями її дослідження: теоретико-методичні засади, емоційно-психологічні чинники, практичне формування у студентів та корекція відповідних навичок у лікарів-інтернів. Особливу увагу приділено аналізу базових комунікативних дій, зокрема: встановленню першого контакту, збору анамнезу з використанням активного слухання, поясненню діагнозу доступною мовою, взаємодії з тривожними або агресивними пацієнтами, а також залученню пацієнта до процесу прийняття рішень. Стаття містить практичні приклади проявлення комунікативної компетентності стоматолога з пацієнтом. Обґрунтовано, що кожен із зазначених компонентів вимагає системного педагогічного супроводу, тренінгових методик, моделювання професійних ситуацій, рефлексії та наставництва. Описано практичні рекомендації щодо формування вищезазначених характеристик у студентів-стоматологів та інтернів під час практики. Підкреслено важливість розвитку емоційного інтелекту, саморегуляції та емпатійності як основи якісної професійної взаємодії. Аргументовано, що формування комунікативної компетентності має бути інтегрованою частиною освітнього процесу, реалізованою на всіх етапах – від додипломної підготовки до інтернатури. Комплексний підхід до розвитку цієї компетентності сприятиме підвищенню рівня професійної культури майбутніх стоматологів і забезпеченню високих стандартів клінічного спілкування.

Ключові слова: комунікативна компетентність, стоматологи, інтерни, професійна педагогіка.

Kaniura Oleksandr. Aspects of the formation of communicative competence in dental students and its correction in interns

The article examines communicative competence as one of the key components of a dentist's professional training. It emphasizes that effective communication in modern medical practice is not only an essential professional skill, but also a critical factor in ensuring the quality of the treatment process, strengthening trust between doctor and patient, reducing anxiety, and preventing conflicts. The paper analyzes the main approaches to studying the phenomenon of communicative competence in dental education. Four main areas of research are identified: theoretical and methodological foundations, emotional and psychological factors, practical formation in students, and the correction of relevant skills in dental interns. Particular attention is given to analyzing core communicative actions, such as establishing initial contact, collecting medical history using active listening, explaining the diagnosis and treatment plan in plain language, interacting with anxious or aggressive patients, and involving the patient in decision-making. The article provides practical examples of how communicative competence manifests in dentist-patient interaction. It is argued that each of these components requires systematic pedagogical support, training methodologies, modeling of professional situations, reflection, and mentoring. The article provides practical recommendations for developing these skills in dental students and interns during clinical training. It highlights the importance of developing emotional intelligence, self-regulation, and empathy as the foundation of effective professional interaction. The article asserts that communicative competence should be an integrated part of the educational process at all stages – from undergraduate training to internship. A comprehensive approach to developing this competence will contribute to raising the level of professional culture among future dentists and ensuring high standards of clinical communication.

Key words: communicative competence, dentists, interns, professional pedagogy.

Актуальність дослідження. У сучасних умовах підвищення стандартів надання стоматологічної допомоги особливої актуальності набу-

ває формування високого рівня комунікативної компетентності студентів-стоматологів та стоматологічних інтернів. Ефективне професійне

спілкування лікаря-стоматолога з пацієнтом є не лише інструментом діагностики та лікування, а й важливим чинником формування довіри, забезпечення контакту між стоматологом та пацієнтом, зменшення тривожності пацієнта та попередження конфліктних ситуацій. Комунікативна компетентність стоматолога охоплює низку ключових компонентів, серед яких знання принципів і стратегій професійної взаємодії, уміння вербального й невербального спілкування, емпатія, саморегуляція, культура мовлення. У майбутніх лікарів-стоматологів комунікативна компетентність починає формуватися протягом додипломної підготовки, на етапі доклінічного навчання, проте її повноцінне становлення відбувається в умовах практичного спілкування з пацієнтами, зокрема під час практики на старших курсах та проходження інтернатури. Водночас в системі вищої медичної освіти в Україні існує низка проблем, пов'язаних з непослідовністю у формуванні зазначеної компетентності, недостатнім включенням у навчальний процес тренінгових методик, нерівномірним розвитком емоційно-рефлексивного компоненту, тощо. Це зумовлює необхідність не лише системного підходу до формування комунікативної компетентності, а й науково обґрунтованої корекції її окремих елементів у період підготовки студентів-стоматологів старших курсів та протягом інтернатури.

Метою статті є висвітлення деяких особливостей формування комунікативної компетентності у студентів-стоматологів, аналіз труднощів, які виникають на цьому шляху, а також визначення напрямів корекції відповідних комунікативних умінь і навичок у студентів-стоматологів та лікарів-інтернів.

Огляд літературних джерел. Питанню формування комунікативної компетентності стоматологів в Україні протягом їх додипломної та післядипломної підготовки присвячені численні роботи українських науковців. Проведений аналіз літератури виявив чотири основні напрямки досліджень з теми: дослідження засад формування комунікативної компетентності студентів-стоматологів, емоційно-психологічні аспекти комунікації в стоматологічній практиці, практичні аспекти формування комунікативних навичок стоматологів під час їх підготовки та формування та покращення комунікативної компетентності в інтернатурі. Розглянемо напрямок дослідження теоретичних засад формування комунікативної компетентності стоматологів. Існують дослідження комунікативної компетентності як цілісного утворення [1, с. 41], де автори наголошують на її значущості

в майбутній професійній діяльності. С.В. Березкою та А.М. Кузнецовою проведено ґрунтовний аналіз впливу рівня сформованості комунікативної компетентності на якість роботи лікаря-стоматолога та підкреслено її роль у забезпеченні ефективної взаємодії з пацієнтом [2]. Авторами досліджується як україномовна комунікативна компетентність в розрізі взаємодії з пацієнтами-українцями, так і іншомовна компетентність [3], в контексті професійної мобільності стоматологів. Окремим напрямком постає комунікативна компетентність дитячого стоматолога, як така яка потребує найбільш сформованих навичок через специфіку взаємодії з дітьми [4]. Авторка наголошує на інтеграції професійної та гуманітарної підготовки в умовах реформування вищої медичної освіти, наголошуючи. Практичні аспекти формування комунікативної компетентності стоматолога досліджено в роботах Г.П. Краєвської, яка пропонує прикладні підходи до розвитку ефективної взаємодії між лікарем і пацієнтом [5]. Практичні рекомендації по формуванню комунікативної компетентності [6; 7] можливо розподілити на два основних напрямки: рекомендації по формуванню компетентності протягом практики студентів на старших курсах та практичні рекомендації по впровадженню окремих комунікативних курсів, спрямованих тільки на комунікативну компетентність стоматолога.

Інші автори наголошують на емоційно-психологічних аспектах формування комунікативної компетентності та зазначають, що не лінгвістичний, а саме емоційний фактори і визначає якість емоційної компетентності стоматолога. Так, О.Ю. Панчук та автори акцентують увагу на ролі емпатії як емоційного компонента комунікативної компетентності, відповідно до психофізіологічних особливостей студентів-стоматологів [8]. Комунікативну компетентність автори розглядають як таку що сприяє зниженню страху у пацієнтів (дітей) на прийомі [9], або ж вимагає високої комунікативної толерантності та недратівливості стоматолога [10]. Комунікативна компетентність стоматолога співвідноситься з його загальною комунікативною компетентністю, яка формується протягом цілого життя, та професійною комунікативною компетентністю, яка формується як протягом додипломної, так і післядипломної підготовки, в інтернатурі [11], та протягом постійного самовдосконалення стоматологів на курсах безперервного професійного розвитку [12].

Всі проаналізовані роботи містять підтвердження значущості комунікативної компетентності стоматолога, незалежно від його спеціа-

лізації. Автори погоджуються з необхідністю формування комунікативної компетентності стоматологів як на етапі їх університетської підготовки, практики з пацієнтами, так і інтернатури та постійного подальшого самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетентність стоматолога при огляді та лікуванні пацієнта проявляється у системі вербальних та невербальних дій, емоційних проявів та поведінки стоматолога з пацієнтом, медсестрою, колегами, керівництвом, в межах середовища лікувального закладу, та забезпечують ефективну взаємодію з об'єктами комунікації на всіх етапах лікувального процесу. Здебільшого, коли вживається поняття комунікативної компетентності стоматолога, йдеться про комунікацію з пацієнтом. Комунікативна компетентність стоматолога представлена фаховим володінням мовленнєвими стратегіями, психологічною чутливістю, емпатією та здатністю до адаптації комунікації залежно від ситуації. Основні прояви комунікативної компетентності стоматолога можуть бути представлені при установленні першого контакту, зборі анамнезу, поясненні діагнозу та плану лікування, роботі з тривожними пацієнтами, залученням пацієнта до прийняття рішення. Розглянемо всі напрямки, з прикладами, та практичними рекомендаціями по формуванню компетентності в піднапрямку для студентів-стоматологів чи інтернів.

До поняття *установлення першого контакту* входить сукупність вербальних і невербальних дій лікаря, спрямованих на створення комфортної атмосфери для спілкування, зменшення напруження або тривоги пацієнта, а також формування довірливого ставлення. Цей етап включає: привітання, представлення лікаря, уточнення імені пацієнта, пояснення мети зустрічі, встановлення зорового контакту, доброзичливу міміку, спокійний голос, відкриту позу. Приклад: лікар вітається з пацієнтом усмішкою, представляється, та каже: *«Доброго дня, мене звати Олександр Іванович, я ваш лікар-стоматолог. Ми зараз поговоримо, я задам кілька питань, а потім проведемо огляд»*. Формування компетентності по піднапрямку у студента чи інтерна можливе під час тренінгів і рольових ігор, коли вони вчаться виконувати сценарії привітання з пацієнтом, отримуючи зворотний зв'язок щодо невербальної поведінки. Рекомендується використання відеозаписів ситуацій реального прийому для аналізу типових помилок або вдалих моделей спілкування. Викладач повинен моделювати приклад правильної комунікації, коментуючи кожен елемент (міміка, постава,

тон голосу). У ході клінічної практики студентів заохочують не лише до відпрацювання технічних навичок, а й до свідомого створення позитивного першого враження, оскільки саме воно значною мірою визначає подальшу взаємодію з пацієнтом.

Формування навичок збору анамнезу з використанням активного слухання охоплює не лише навчання фіксації медичних даних, але й розвиток процесу налагодження якісної взаємодії з пацієнтом шляхом уважного, емпатійного слухання, уточнення деталей і демонстрації щирої зацікавленості в проблемі пацієнта. Це вимагає сформованості наступного: здатності до утримання від перебивання, використання підтримувальних реплік («розумію», «так», «продовжуйте»), перефразування сказаного для уточнення, використання невербальних сигналів уваги (ківання, зоровий контакт), пауз, які дають змогу пацієнту висловитися повніше. Приклад: лікар не перебиває пацієнта, уточнює деталі, демонструє зацікавленість: *«Я правильно зрозумів, що біль з'являється переважно вночі? А чи були подібні симптоми раніше?»*. Для формування характеристики важливим етапом є навчання елементів активного слухання під час занять з медичної комунікації або клінічної психології, де студентам демонструють типові помилки (перебивання, неточне тлумачення слів пацієнта, ігнорування невербальних сигналів). Тут використовуються методики парного або групового тренінгу: один студент грає роль пацієнта, інший – лікаря, після чого виконується рефлексія поведінки. Викладачі під час клінічної практики мають звертати увагу не лише на повноту зібраного анамнезу, але й на якість комунікації в процесі – чи прислухався студент до пацієнта, чи уточнював інформацію, чи виявив емпатію. Також доцільно використовувати метод самоспостереження: студентам чи інтернам пропонується вести щоденники клінічної практики, в яких вони фіксують свої відчуття, успіхи й труднощі в комунікації з пацієнтами, зокрема під час збору анамнезу.

Пояснення діагнозу та плану лікування доступною мовою передбачає вміння лікаря адаптувати спеціалізовану медичну інформацію до рівня розуміння пацієнта, використовуючи прості, зрозумілі та логічно структуровані висловлювання. Це вимагає сформованості навички уникнення надмірної кількості вузькопрофільних термінів, навички застосування логічної послідовності при поданні інформації, візуалізації або порівнянні з побутовими прикладами, застосування доброзичливого тону, упевненості і чіткості мовлення. Особливо важливо не залякати пацієнта,

а навпаки – підтримати його та мотивувати до лікування. Приклад: замість суто медичних термінів лікар адаптує інформацію: *«У вас карієс, це пошкодження зубної тканини. Якщо не лікувати, він може дістатися до нерва. Я рекомендую провести пломбування вже сьогодні»*. На заняттях зі спеціальності або клінічної практики слід впроваджувати вправи на «переклад» професійних термінів у пацієнтськоорієнтовану мову: студентам пропонується пояснити діагноз нібито пацієнтові без медичної освіти. Під час рольових ігор важливо оцінювати не лише правильність клінічного рішення, а й якість комунікації: чи зрозуміло сформульована інформація, чи запитував студент пацієнта, чи все йому ясно. Для формування навичок пояснення викладачі можуть створювати ситуації, де студент чи інтерн має пояснити різні варіанти лікування з їх перевагами та ризиками, з огляду на індивідуальні особливості пацієнта (вік, рівень тривожності, рівень освіти). Доцільно також проводити само- або взаємоаналіз відеозаписів клінічного прийому, звертаючи увагу на чіткість, доступність та етичність мовлення при озвучуванні діагнозу.

Окремим напрямком є робота стоматолога з тривожними або агресивними пацієнтами. Така робота передбачає здатність лікаря-стоматолога розпізнавати емоційний стан пацієнта, регулювати напруження в комунікації та адаптувати власну поведінку до ситуації з метою зниження страху, напруги або конфліктного потенціалу. Для роботи з тривожними пацієнтами необхідно сформувати у студента-стоматолога навички уважного спостереження за вербальними та невербальними ознаками тривожності (м'язова напруга, тремор, уникнення зорового контакту, різкі жести), навички виявлення емпатії, вміння використання заспокійливих фраз, сформувати у нього м'який і впевнений тон голосу, навчити дозовано пояснювати кожен етап маніпуляцій. Приклад: *«Я бачу, що ви трохи хвилюєтесь. Це абсолютно нормально. Я поясню кожен крок, і якщо вам буде потрібно зробити паузу – просто скажіть»*. На заняттях з клінічної психології або психосоматики студентам слід надавати базові знання про реакції страху, тривоги, агресії та методи їх подолання. Через рольові ігри моделюються ситуації поведінки пацієнтів з високою тривожністю або ворожою налаштованістю: студент має відреагувати на скарги, гнів чи сльози конструктивно й спокійно. Викладачі повинні коментувати дії студента в реальних ситуаціях (наприклад, під час прийому пацієнтів у клініці), підкреслюючи важливість саморегуляції, неконфліктності, відмови

від оцінних суджень. Корисним є включення до освітньої програми тренінгів із розвитку емоційного інтелекту, самоконтролю та стресостійкості, а також рефлексивних практик, які дають змогу аналізувати власні реакції у складних комунікативних ситуаціях, особливо з тривожними пацієнтами.

Останнім етапом, який потребує сформованості навичок та компетентності стоматологів, студентів та магістрів, є навички залучення пацієнта до процесу прийняття рішень. Це є важливим аспектом пацієнт-орієнтованої моделі медичної допомоги, що ґрунтується на принципах партнерської взаємодії, поваги до автономії пацієнта та врахування його індивідуальних потреб, очікувань і життєвих обставин. Воно вимагає сформованості навичко надання пацієнтові повної, об'єктивної та зрозумілої інформації про можливі варіанти лікування, навичок обговорення ризиків і переваг кожного з них, та врахування запитів пацієнта, вміння ставити відкриті запитання, вміння заохочення до зворотного зв'язку, навички організації спільного вибору оптимального варіанта лікування з урахуванням клінічних показань та життєвих обставин. Приклад: *«Є два варіанти лікування. Я можу розповісти вам про кожен з них, а далі ви вирішите, який підходить вам більше за термінами і вартістю»*. Необхідно включати до навчальних програм модулі, присвячені концепції спільного прийняття рішень, у межах яких студенти чи інтерни вивчають принципи відкритого діалогу з пацієнтом, практикують відповідні мовленнєві стратегії. У ході клінічної практики студентів навчають пропонувати пацієнтам кілька варіантів лікування (якщо це доцільно з клінічної точки зору), формулювати запитання, які виявляють уподобання пацієнта, та створювати умови для його залучення. Під час тренінгів використовуються ситуаційні завдання: «пацієнт сумнівається», «пацієнт ставить зустрічні питання», «пацієнт обирає найдешевший варіант». Студент чи інтерн має відреагувати так, щоб зберегти баланс між клінічною доцільністю і повагою до вибору. Важливо навчати також навичок аргументованого пояснення, коли певні побажання пацієнта не відповідають медичним показанням, і лікар має запропонувати компромісне або безпечніше рішення.

Висновки. Проведений аналіз літературних джерел засвідчує високу актуальність теми формування комунікативної компетентності стоматологів на всіх етапах їхньої професійної підготовки, від додипломного навчання до інтернатури та безперервного професійного розви-

тку. У сучасних умовах ефективна комунікація стає не лише важливою професійною навичкою, а й чинником якості медичної допомоги, довіри пацієнта до лікаря, профілактики конфліктів та зниження тривожності. Виявлено чотири основні напрями вивчення проблеми: теоретичні засади формування комунікативної компетентності, емоційно-психологічні чинники взаємодії, практичні аспекти розвитку комунікативних умінь у студентів та особливості корекції відповідних навичок в інтернатурі. Базові компоненти прояву комунікативної компетентності стоматолога становлять установлення першого контакту, збір анамнезу з використанням активного слухання, пояснення діагнозу й плану лікування зрозумілою мовою, робота з тривожними або агресивними пацієнтами, а також залучення пацієнта до процесу прийняття рішень. Кожен із зазначе-

них компонентів вимагає педагогічного впливу, застосування тренінгових методик, моделювання ситуацій професійного спілкування, рефлексії та підтримки з боку викладача. Формування зазначених навичок має відбуватися не епізодично, а як системна складова професійної підготовки. Водночас, увага до розвитку емоційного інтелекту, саморегуляції та емпатії є необхідною умовою для досягнення високої якості комунікативної компетентності. Таким чином, ефективне формування та корекція комунікативної компетентності у студентів-стоматологів і лікарів-інтернів вимагають комплексного підходу, що передбачає поєднання теоретичного навчання, практичних занять, психологічної підтримки та постійного самоспостереження. Це сприятиме забезпеченню високих стандартів взаємодії у стоматологічній практиці.

Список літератури:

1. Антонішин І. В., Левків М. О. Комунікативна компетентність студентів-стоматологів як необхідна складова майбутньої практичної діяльності. *Лінгводидактика в контексті особистісної парадигми*. С. 41.
2. Березка С. В., Кузнецова А. М. Аналіз впливу рівня комунікативної компетентності на діяльність лікаря-стоматолога. *Educational Challenges. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2019. Вип. 62. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.62.02>.
3. Кульбашна Я., Захарова В. Структура іншомовної компетентності майбутніх фахівців із стоматології. *Освітнологія*. 2018. № 7. С. 157–163.
4. Yefremova O. V. Communicative aspects of training future pediatric dentists in medical institutions of higher education. *European Integration Trends in Pedagogy and Psychology and Prospects for Ukraine*. Baltija Publishing, 2025. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-550-1-31>.
5. Краєвська Г. П. *Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря з пацієнтом : методичні вказівки*. Вінниця : ВНМУ, 2022. 44 с.
6. Дячук Е. Й., Мельник В. С., Горзов Л. Ф., Ратушний Р. І. Роль спілкування та комунікації в стоматологічній практиці. *Молодий вчений*. 2020. № 2. С. 65–69.
7. Цуркан М., Ільків М., Ільків А., Цуркан І. Комунікативні тактики спілкування лікаря з різними типами пацієнтів. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2022. № 1 (33). С. 102–105.
8. Панчук О. Ю., Сергета І. В., Шаюк А. В. Емпатичні здібності студентів-стоматологів на етапі навчання у вищих медичних навчальних закладах та проблеми їх психогігієнічної та психофізіологічної оцінки у контексті визначення адаптаційних можливостей та морфофункціонального стану їх організму. *Вісник морфології*. 2016. Т. 22, № 2. С. 283–287.
9. Ульяновцева К. С. *Особливості зниження тривоги і страху на дитячому стоматологічному прийомі*. Одеса, 2024. 74 с.
10. Василюшин У. Р. Актуальні питання формування толерантності в майбутніх лікарів-стоматологів у системі післядипломної освіти України. *Галицький лікарський вісник*. 2013. № 4 (20). С. 82–84.
11. Литовченко В., Ромбуль Л., Проценко А., Волинець В., Мельничук Т. Впровадження методу активного навчання лікарів-інтернів стоматологів – запорука отримання високого рівня компетентності та професійної досконалості. *Український науково-медичний молодіжний журнал*. 2024. № 4. С. 36–43. DOI: [https://doi.org/10.32345/USMYJ.4\(150\).2024.36-43](https://doi.org/10.32345/USMYJ.4(150).2024.36-43).
12. Назаренко Т. Вдосконалення підходів до організації надання стоматологічних послуг. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів : матеріали конференції*. 2023. С. 362–363. URL: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/apmpuvusv/article/view/122>.
13. Данюк О. С. Професійна комунікація лікаря-дитячого стоматолога при роботі з дітьми з різними особливостями поведінки. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціальної педагогіки*. 2018. С. 278–282.

References:

1. Antonyshyn, I. V., & Levkiv, M. O. (n.d.). Komunikatyvna kompetentnist studentiv-stomatolohiv yak neobkhidna skladova maibutnoi praktychnoi diialnosti [Communicative competence of dental students as an essential component of their future professional activity]. In *Linhvodydaktyka v konteksti osobystisnoi paradyhmy*, p. 41.
2. Berezka, S. V., & Kuznetsova, A. M. (2020). Analiz vplyvu rivnia komunikatyvnoi kompetentnosti na diialnist likaria-stomatoloha [Analysis of the impact of the level of communicative competence on the work of a dentist]. *Educational*

- Challenges. Zbirnyk naukovykh prats "Pedagogika ta psykholohiia", (62), 15–22. <https://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.62.02>*
3. Kulbashna, Ya., & Zakharova, V. (2018). Struktura inshomovnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz stomatolohii [Structure of foreign language competence of future dentistry professionals]. *Osvitolohiia*, (7), 157–163.
 4. Yefremova, O. V. (2025). Communicative aspects of training future pediatric dentists in medical institutions of higher education. In *European Integration Trends in Pedagogy and Psychology and Prospects for Ukraine*. Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-550-1-31>
 5. Kraievska, H. P. (2022). Efektyvna komunikatsiia yak pokaznyk yakisnoi vzaiemodii likaria z patsientom [Effective communication as an indicator of high-quality doctor–patient interaction]. *Metodychni vkazivky*. Vinnytsia: VNMU. 44 p.
 6. Diachuk, E. Y., Melnyk, V. S., Horzov, L. F., & Ratushnyi, R. I. (2020). Rol spilkuvannia ta komunikatsii u stomatolohichnii praktytsi [The role of communication and interaction in dental practice]. *Molodyi vchenyi*, (2), 65–69.
 7. Tsurkan, M., Ilkiv, M., Ilkiv, A., & Tsurkan, I. (2022). Komunikatyvni taktyky spilkuvannia likaria z riznymi typamy patsientiv [Communicative tactics of a doctor's interaction with different types of patients]. *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny*, (1(33)), 102–105.
 8. Panchuk, O. Yu., Serheta, I. V., & Shaiuk, A. V. (2016). Empatychni zdibnosti studentiv-stomatolohiv na etapi navchannia u vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh ta problemy yikh psykholohichnoi ta psykho-fiziolohichnoi otsinky u konteksti vyznachennia adaptatsiinykh mozhlyvosti ta morfofunktsionalnoho stanu yikh orhanizmu [Empathic abilities of dental students during their studies at higher medical institutions and the problems of their psychohygienic and psychophysiological assessment in the context of determining adaptive capacities and morphological-functional state of their body]. *Visnyk morfolohii*, 22(2), 283–287.
 9. Uliantseva, K. S. (2024). Osoblyvosti znyzhennia tryvohy i strakhu na dytyachomu stomatolohichnomu pryomi [Peculiarities of reducing anxiety and fear during pediatric dental visits] (Master's qualification thesis). Odesa. 74 p.
 10. Vasilyshyn, U. R. (2013). Aktualni pytannia formuvannia tolerantnosti v maibutnikh likariv-stomatolohiv u systemi pisliadyplomnoi osvity Ukrainy [Current issues of tolerance formation in future dentists within the postgraduate education system of Ukraine]. *Halytskyi likarskyi visnyk*, (4), 82–84.
 11. Lytovchenko, V., Rombult, L., Proshchenko, A., Volynets, V., & Melnychuk, T. (2024). Vprovadzhennia metodu aktyvnoho navchannia likariv-interniv stomatolohiv – zaporuka otrymannia vysokoi kompetentnosti ta profesiinoi doskonalosti [Implementation of active learning methods for dental interns – the key to acquiring high competence and professional excellence]. *Ukrainskyi nauково-medychnyi molodizhnyi zhurnal*, (4), 36–43. [https://doi.org/10.32345/USMYJ.4\(150\).2024.36-43](https://doi.org/10.32345/USMYJ.4(150).2024.36-43)
 12. Nazarenko, T. (2023). Vdoskonalennia pidkhodiv do orhanizatsii nadannia stomatolohichnykh posluh [Improving approaches to the organization of dental services]. In *Aktualni problemy menedzhmentu ta publichnoho upravlinnia v umovakh suchasnykh vyklykiv* (pp. 362–363). Retrieved from: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/apmpuvsv/article/view/122>
 13. Daniuk, O. S. (2018). Profesiina komunikatsiia likaria-dytiachoho stomatoloha pry roboti z ditmy z riznymi osoblyvostiamy povedinky [Professional communication of a pediatric dentist when working with children with different behavioral traits]. In *Aktualni problemy sotsialnoi roboty ta sotsialnoi pedagogiky* (pp. 278–282).

Дата надходження статті: 25.10.2025

Дата прийняття статті: 03.11.2025

Опубліковано: 17.11.2025